

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Läsandets kultur – slutbetänkande av litteraturutredningen, SOU 2012:65

Inledning

Litteraturen har på många sätt en stark ställning inom svensk kulturpolitik. Knappast något område har varit föremål för så många utredningar, intensiv debatt och starka ställningstaganden som litteraturen och läsandet. De kulturpolitiska ambitionerna har varit höga, men har inte ackompanjerats av ekonomiska satsningar i samma omfattning. Under senare år har det statliga åtagandet för området minskat.

Litteraturpolitiken, liksom kulturpolitiken i övrigt, har inte varit föremål för forskning i någon större omfattning. Utredningens initiativ att ta fram en forskningsantologi inom ramen för utredningen är ett välkommet sätt att i någon mån råda bot på detta.

Läsandets kultur är en omfångsrik och gedigen utredning. Den bild som ges av det litterära läget är på många sätt ljus. Läsandet i Sverige ligger på en jämn och hög nivå och bokutgivningen har såväl bredd som kvalitet, vilket inte minst avspeglas i betydande exportframgångar.

Utredningen hade även i uppdrag att titta utanför kulturpolitiken, och analysera litteraturens ställning i skolan. I denna del ges en betydligt mörkare bild. Det handlar om läsförståelse, det vill säga förmågan att över huvud taget kunna läsa och förstå en text. Varje år riskerar en fjärdedel av pojkar i en ungdomskull att lämna skolan utan en grundläggande läsfärdighet.¹ Utredningen visar att vi står inför ett trendbrott: ”Sverige har historiskt haft en skola som varit bättre på att utjämna socioekonomiska skillnader än OECD-genomsnittet men så är inte fallet längre.”²

¹ Ett uttalande bland universitetslärare, publicerat i Uppsala Nya Tidning (Våra studenter kan inte svenska, UNT 20130102) med påföljande reportage i SR:s Studio Ett, visar att det finns brister i läs- och skrivförmåga hos många studenter. Att även unga som valt att gå vidare till högre studier har sämre läs- och skrivförmåga än tidigare årskullar indikerar att problemen är mer omfattande än vad vi hittills kunnat se genom studier som PISA och PIRLS.

² SOU 2012:65, s. 61

Kulturrådet instämmer med utredningens bedömningar och tillstyrker, i stort, utredningens förslag. Dessvärre kan man konstatera att förslagen och den föreslagna finansieringen inte står i proportion till de problemställningar och slutsatser som utredningen kommer fram till.

Kulturbudgeten utgör 0,8 procent av statsfinanserna. Av denna knappa procent går ca 2,6 procent till litteratur och bibliotek.³ Utredningens förslag till finansiering av förslagen håller sig, i stort sett, inom ramen för anslaget 3:1 *Bidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande* med en budgetpost på knappt 124 mkr. Därtill föreslår utredningen att folkbildningen ska ges förbättrade möjligheter att utveckla sitt arbete med läsfrämjande, genom att 30 mkr av anslaget för folkbildning ska kunna fördelas som ett projektbidrag.

Litteraturen som konstform

Litteraturen och läsandet är centralt inte bara inom kulturpolitiken, utan är också i hög grad samhällsbärande. Utredningen lägger med rätta stor vikt vid detta, men riskerar samtidigt att låta litteraturen som konstform bli en fråga i periferin.

Kulturrådet vill betona värdet av att se litteraturen som en konstform bland andra, och att de kulturpolitiska insatserna ska ta hänsyn till detta. Det finns annars en risk att man enbart lägger ett demokratipolitiskt perspektiv på konstpolitiken, och hamnar i fällan att litteraturens uppgift är att göra oss till bättre människor.⁴ Kulturrådets hållning är att litteraturen har en mer djupgående betydelse för den enskilde och samhällets utveckling. Dels som kunskapsbärare, i ett samhälle som flödar över av information, men lider brist på fördjupning. Men kanske framförallt som bärare av berättelser. Litteraturen erbjuder möjligheter att pröva ett oändligt antal roller och positioner och kan hjälpa oss att tänka, och tänka om. För att litteraturen ska ha denna roll i det demokratiska samhället förutsätts att befolkningen kan läsa, vilket är ett ansvar för utbildningspolitiken. Men det behövs även stöd till en kvalitativ litteratur som speglar en mångfald av berättelser. Med en statlig litteraturpolitik som ser till kvalitet, mångfald och fördjupning finns möjlighet att främja såväl litteraturens konstnärliga värden, som litteraturens värde för ett demokratiskt och hållbart samhälle.

³ Myndigheten för Kulturanalys Samhällets utgifter för kultur 2010–2011 Kulturfakta 2012:1

⁴ "Läsning i skolan – och läsning i den högre skolan" Magnus Persson *Läsarnas marknad, marknadens läsare - en forskningsantologi*, SOU 2012:10

Förbättrade villkor för litterära upphovspersoner

För att litteratur av hög kvalitet ska skapas är rimliga villkor för konstnärerna avgörande. För att utveckla konstnärspolitiken hade det varit önskvärt med förslag på hur kulturstöden kan ges en tydligare konstnärspolitisk dimension. Ett välkommet förslag i denna riktning är kulturtidskrifternas ersättning till skribenter.

Den uppdelning som råder mellan konstnärspolitik och kulturpolitik får särskilda återverkningar på ordområdet. Ordkonstnärerna har att förhålla sig till tre institutioner med ansvar för olika delar. Konstnärsnämnden analyserar ekonomiska och sociala förhållanden samt bevakar trygghetssystemens utformning och tillämpning i förhållande till konstnärlig verksamhet. Kulturrådet verkar för konstnärligt och kulturpolitiskt värdefull utveckling inom flertalet kulturella verksamheter, bl.a. litteratur, kulturtidskrifter, läsfrämjande och bibliotek. Styrelsen för Sveriges författarfond hanterar stipendiegivningen, som i huvudsak utgörs av biblioteksersättningen.

Folkbibliotekens roll

Utredningen pekar på folkbiblioteken som den enskilt viktigaste aktören för läsfrämjande utanför skolan. Kulturrådet instämmer i resonemanget och vill understryka folkbibliotekens utbildnings- och litteraturpolitiska utgångspunkter för sitt arbete. Folkbiblioteket kan visa på bredden och mångfalden i utbudet av litteratur: olika genrer, både skön- och facklitteratur. Genom sin litteraturförmedling kan biblioteken bidra till den konstnärliga upplevelsen av läsning. Det är därför en brist att utredningen inte lyfter behovet av kompetensutveckling hos bibliotekarierna.

Sammanfattande synpunkter

Bilden av ett framtida Sverige där en växande grupp unga står utanför både det demokratiska samtalet och arbetsmarknaden på grund av stora brister i läs- och skrivförmåga skrämmer. Att även högskolestudenterna står allt sämre rustade för att ta till sig högre studier manar till eftertanke. Förmågan att ta till sig och förstå komplexa texter är grundläggande både för den enskildes och för samhällets utveckling.

Litteraturutredningen visar att vi står inför ett vägval och ger oss en god grund för att vända den negativa utvecklingen. En kraftsamling kring litteratur och läsning i skolan och på fritiden kommer att ge resultat. Kulturrådet välkomnar därför *Ett läslyft för Sverige* som ger en bred samling kring målet att alla i Sverige ska ges förutsättningar att utveckla en god

läsfärdighet. Detta under förutsättning att regeringen avsätter resurser som står i proportion till de resultat man förväntar sig.

Att omfördela medel för litteratur- och läsfrämjande till regionerna genom kultursamverkansmodellen kan stärka folkbibliotekens och andra lokala aktörers arbete. Med en ökad nationell samordning av strategiska insatser, finns goda förutsättningar att utveckla läsfrämjandet. Kulturrådet ser goda möjligheter att utveckla ett sådant uppdrag.

Kulturrådet välkomnar förstärkningar av internationella utbyten och samarbeten på litteraturområdet. Även här hade det varit önskvärt med konkreta förslag om hur andra politikområden kan bidra till finansieringen. I övriga nordiska länder finns goda exempel att hämta.

Kulturrådet saknar tydliga resonemang och förslag i utredningen om litteratur och läsfrämjande på de nationella minoritetsspråken. Detsamma gäller för teckenspråk som jämföras med de nationella minoritetsspråken i Språklagen (SFS 2009:600).

Utvecklingen mot en ökad vertikal integration på bokmarknaden ligger utanför utredningens uppdrag. Dess verkningar måste fortsatt analyseras.

Slutligen vill Kulturrådet än en gång betona att utan författare och översättare, ingen litteratur. Och utan litteratur, ingen läsning. Kulturrådet saknar generellt resonemang och förslag i utredningen om hur de ekonomiska villkoren för författare och översättare ska förbättras. Det är också angeläget att utveckla litteraturstödet för att stimulera utgivningen av kvalitetslitteratur för barn, ungdomar och vuxna.

Den nationella kulturpolitiken tar ställning för yttrandefrihet, konstnärlig utveckling och allas rätt att delta i och bidra till konstens och samhällets utveckling. Det utvecklingsarbete som nu tar vid efter litteraturutredningen måste inkludera alla led – från författarna och översättarna till de allra yngsta läsarna.

Ett läslyft för Sverige

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens förslag om *Ett läslyft för Sverige*. Kulturrådet instämmer vidare i förslaget om att tillsätta en parlamentarisk beredning för läslyftet bestående av folkvalda och experter som kan lyfta betydelsen av läsande och läsförståelse inom flera politikområden.

Kulturrådet betonar vikten av att kommande insatser för läsfrämjande följs upp och utvärderas kontinuerligt.

Kulturrådet vill understryka att bristande läsförståelse är ett samhällsproblem som inte enbart kan lösas med medel från kulturområdet. En bred sektorsövergripande samverkan när det gäller läsfrämjande åtgärder är nödvändig.

Kulturrådets kommentar

Samverkan mellan statliga myndigheter kan få stor normgivande betydelse på regional och lokal nivå. Ett exempel är en dansk nationell läskampanj som drevs av tre departement, ”tre ministrars kampanj”, *Læselystkampagnen*, som kan illustrera hur central samverkan mellan utbildnings-, social- och kulturdepartement är för att nå ett lyckat resultat särskilt när det gäller utsatta grupper.

Kulturrådet vill betona vikten av tidiga åtgärder för barns språkutveckling. Satsningar som görs bör starta redan i förskoleåldern för att därefter fortsätta i ett livslångt perspektiv.

I enlighet med utredningens resonemang bör även vuxna målgrupper omfattas av läslyftet. Vuxna är förebilder, samtidigt har även många vuxna speciella behov, som språk- läs- och skrivsvårigheter, funktionsnedsättning eller andra problem som försvårar delaktighet i ett skriftdominerat samhälle.

Kulturrådet saknar ett tydligare resonemang om läsfrämjande i förhållande till de nationella minoritetspråken och teckenspråk som jämföras med minoritetsspråken enligt Språklagen (SFS 2009:600). Det är viktigt att skolan kan erbjuda läromedel och modersmåls lärare.

Läsombud för att stärka litteraturens ställning i förskolan

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens förslag att stärka litteraturen och läsningen i förskolan. Läsombud kan vara en möjlig väg.

Samverkan mellan förskolor och folkbibliotek har särskild betydelse för att stärka litteraturen och läsningen i förskolan.

Kulturrådets kommentar

Förskolan har en viktig roll för små barns språkutveckling och tidiga möte med skriftspråk och litteratur. Kulturrådet anser att en satsning på läsfrämjande i förskolan bör ha en tydlig koppling till förskolans uppdrag.

Samarbete mellan folkbibliotek och förskolor är väsentligt för att barnen i förskolan ska få god tillgång till litteratur och för att komplettera den kompetens som finns i förskolan. Det finns redan flera modeller som fungerar väl när det gäller samarbete mellan förskolor och folkbibliotek. I Västra Götaland har förskolor med litteraturprofil utvecklats sedan ett decennium tillbaka. Resultat från en större utvärdering och kartläggning av det arbetet med stöd från Kulturrådet presenteras under 2013. I flera län utvecklas samverkan mellan förskolor och folkbibliotek, bland annat i Jönköping, Västerbotten och Jämtland.

Det är viktigt att förskolan samverkar med förskoleklasser, skolor och skolbibliotekarier så att förskolans läsfrämjande arbete länkar i förskoleklassens och skolans arbete. Även här ser Kulturrådet ett stort behov av samverkan och vikten av övergripande planer med ett gemensamt mål.

Kompetensutveckling för lärare

Samtliga elever bör ha tillgång till skolbibliotekarier

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att lärarnas kunskaper om litteratur, och särskilt barn- och ungdomslitteratur, samt litteraturdidaktiska metoder behöver stärkas genom satsningar på kompetensutveckling.

Kulturrådet vill tillägga att det är nödvändigt att även se över bibliotekariernas utbildning med avseende på litteratur och läsfrämjande.

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att tydliggöra att skolbiblioteken ska vara en pedagogisk resurs i lärandet och främja elevernas intresse för läsning. Kulturrådet vill understryka att det är av avgörande betydelse att skolbibliotekens personal har relevant utbildning.

Kulturrådet instämmer även i förslaget att Statens skolverk får i uppdrag att utvärdera om skolbiblioteken fungerar som pedagogisk resurs, stödjer elevernas lärande och främjar intresset för läsning och litteratur.

Kulturrådets kommentar

Lärare är nyckelpersoner för att väcka elevers intresse för läsning och litteratur och framtida satsningar på kompetensutveckling om litteratur samt litteraturdidaktiska metoder är därför viktiga.

Ett faktum som utredningen förbisett är att bibliotekariers utbildning är bristfällig när det gäller kunskaper om litteratur och läsning. Ämnet

biblioteks- och informationsvetenskap har inte fokus på litteratur. De förväntningar som ställs på folk- och skolbibliotekarier från både bibliotek och allmänhet är att de ska bidra med kunskaper om litteratur och förmedling. Det är en paradoxal situation att grundutbildningen inte innehåller sådana moment. En rapport från DIK:s arbetsgrupp om bibliotekariens framtida yrkesroll lyfter fram läsningen som en av de viktigaste framtida kompetenserna för bibliotekarieyrket.⁵

De svenska lärosätena för bibliotekarieutbildningarna ger en samstämmig bild av bibliotekens uppdrag och bibliotekariens huvudsakliga kompetens: kunskapsorganisation och informationsförmedling utifrån ett användarperspektiv. Fokus ligger på att strukturera och tillgängliggöra information. 2013 erbjuder institutionerna inga valbara grundkurser i litteratur eller litteraturförmedling.

En nordisk jämförelse⁶ visar att Norge erbjuder en tvärvetenskaplig utbildning som innehåller både litteraturvetenskap och praktik. I Finland finns ett ökat intresse för fortbildning i litteratur hos verksamma bibliotekarier. I Danmark erbjuds valbara kurser i litteratur och litteraturförmedling.

Idag kompenseras behovet av kompetensutveckling för bibliotekarier inom litteratur- och läsfrämjande genom olika fortbildningar som anordnas av läns- och regionbiblioteken samt högskolor och med stöd av kulturbudgeten genom Kulturrådets utvecklingsmedel för regional kulturverksamhet, i tidigare anslagsstruktur regional biblioteksverksamhet. Det är motsägelsefullt att mot bakgrund av detta kräva att skolbibliotek och barnavdelningar ska bemannas av fackutbildade bibliotekarier när de inte har en utbildning som ger nödvändiga kvalifikationer.

För att fullfölja folkbibliotekets läsfrämjande uppdrag, i enlighet med bibliotekslagen, och vara en del av läslyftet behöver folkbibliotekariernas kunskaper om litteratur, litteraturförmedling, läsning, strukturerade litteratursamtal och samtalsmetodik stärkas och säkras. Det är anmärkningsvärt att bibliotekarieutbildningarna i så hög grad har anpassats för forskningsbiblioteken eftersom den huvudsakliga arbetsgivaren finns på kommunal nivå genom folk- och skolbiblioteken. I praktiken sker en kostnadsövertäring på arbetsgivaren, vanligen kommunen, genom att de är skyldiga att svara för personalens kompetensutveckling.

⁵ Rapport från arbetsgruppen om bibliotekariens framtida yrkeskompetens, DIK, juli 2011, <http://www.dik.se/artikel/10344/diks-arbetsgrupp-om-bibliotekariens-framtida-yrkesroll>

⁶ Scandinavian Library Quarterly, utgiven av biblioteksmyndigheter i Sverige, Norge, Finland och Danmark, nr 3/2012, tema utbildning

Läs- och litteraturfrämjande i kultursamverkansmodellen

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet tillstyrker utredningens förslag att litteratur- och läsfrämjande bör läggas till i förordningen som styr kultursamverkansmodellen (SFS 2010:2012).

För att uppnå ett bredare nationellt genomslag, bedömer Kulturrådet att 17 miljoner kronor är ett för lågt belopp. Att tillföra ytterligare 13 miljoner kronor skulle ge en rimligare kompensation för det bortfall det innebär att Kulturrådet upphör att fördela inköpsstöd och projektbidrag till läsfrämjande och litterära evenemang.

Kulturrådet understryker vikten av att utveckla en god uppföljning av medlen. Till skillnad från övriga områden⁷ inom kultursamverkansmodellen har läsfrämjande ingen tydlig, av regeringen tidigare utpekad, institutionell- eller verksamhetsmässig anknytning.

Kulturrådet vill erinra om att det finns en berättigad oro för vilka effekter det kan leda till att inköpsstödet till folk- och skolbibliotek upphör. Som en följd av detta försvinner kravet på en kommunal motprestation, som finns inbyggd i det nuvarande stödsystemet.

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att Kulturrådet även fortsättningsvis ska fördela stöd till litterära evenemang som ökar det internationella litterära utbytet och är av särskild nationell betydelse.

Kulturrådets kommentar

Det finns en vilja och ett engagemang att arbeta med litteratur och läsfrämjande i det regionala kulturarbetet. En förändring av kultursamverkansmodellen som innebär att frågorna i högre grad blir ett regionalt ansvar är en positiv utveckling och ger förutsättningar för ett ökat kommunalt engagemang.

Det tillskott om 17 miljoner kronor som utredningen föreslår ska tillföras anslaget för att integrera läs- och litteraturfrämjande i de regionala kulturplanerna bedömer Kulturrådet som otillräckligt, mot bakgrund av andra delar av utredningens förslag. Genom att Kulturrådet ska upphöra att fördela inköpsstöd till kommunerna för inköp av litteratur till folk- och

⁷ De utpekade områdena är: professionell teater-, dans- och musikverksamhet, regional museiverksamhet, konst- och kulturfrämjande verksamhet, regional arkivverksamhet, filmkulturell verksamhet med särskild inriktning mot barn och unga, hemslöjdsfrämjande verksamhet, regional biblioteksverksamhet.

skolbibliotek om ca 25 miljoner kronor årligen, samt inte längre ska fördela projektbidrag till läsfrämjande och litterära evenemang (cirka 10 miljoner kronor årligen), bedömer Kulturrådet att ytterligare 13 mkr skulle ge en rimligare kompensation för bortfallet.

En ökad regionalisering av litteratur- och läsfrämjandefrågor bör möjliggöra en ökad samverkan mellan skola, folkbibliotek och folkbildning. Utredningen påpekar att folkbiblioteksverksamheten varierar kraftigt i landet och att resultat från satsningar inte sprids på grund av bristande samordning. En rapport från Kungliga biblioteket⁸ visar att folkbiblioteken behöver förbättra sitt planerings- och uppföljningsarbete av verksamhet som riktar sig till barn och unga.

Avsikten med kultursamverkansmodellen är bland annat att det ska ske en växelverkan mellan den lokala och regionala nivån. När det gäller litteratur och läsfrämjande behöver de regionala planerna kompletteras med ett förbättrat planarbete på lokal nivå. Kulturrådet vill understryka vikten av att insatserna följs upp och utvärderas i samråd med Kungliga biblioteket. Det är särskilt viktigt eftersom litteratur och läsfrämjande inte är kopplat till vissa, av regeringen utpekade, institutioner. Verksamhetsområdet ligger nära ordinarie kommunal verksamhet, vilket innebär att det finns en risk att statliga medel inte ger en förstärkning av de kommunala insatserna, utan istället kan leda till kommunala neddragningar. Sådan kritik har riktats mot bidraget Skapande Skola, där regeringen valt att i förordningen inte kräva någon finansiell motprestation.

Kulturrådet betonar vikten av att samråda med företrädare för de nationella minoriteterna samt företrädare för teckenspråk angående läsning och läsfrämjande för dessa språk inom ramen för samverkansmodellen.

Samordning av läsfrämjande insatser utanför skolan

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet delar utredningens bedömning att det behövs en nationell samordning av läsfrämjande insatser och att uppdraget ges till Kulturrådet.

Kulturrådet betonar vikten av att erforderliga medel ställs till förfogande. De ska, utöver den breda samverkan som är nödvändig för att få genomslag, möjliggöra att Kulturrådet driver nationella projekt inom området, är en part i projekt som drivs av andra aktörer, samt blir ett kunskapsnav genom uppföljning av initiativ.

⁸ *Barnen i planerna*, Kungliga biblioteket, 2012

Kulturrådet instämmer i förslaget att ta fram ett handlingsprogram, i samråd med berörda parter, som ska ligga till grund för prioriteringar.

Kulturrådets kommentar

Tanken om ett nationellt center för litteratur och läsande är inte ny. 2007 föreslog Kulturdepartementet i promemoria att ett sådant skulle inrättas inom ramen för en bolagsverksamhet knuten till Svenska förläggareföreningen, med uppgift att främja svensk litteratur i utlandet och bedriva läsfrämjande verksamhet. Invändningar mot förslaget kom från flera håll och handlade bland annat om den föreslagna organisationsformen.

Som utredningen förtjänstfullt visar i den internationella utblicken bedrivs främjande av litteratur i olika former i olika länder. Med det myndighetssystem Sverige har, är det ett logiskt val att ge uppdraget till Kulturrådet, som redan har ett brett uppdrag på kulturområdet. Det svenska systemet med självständiga myndigheter som samtidigt har tydliga spelregler i form av instruktion, bidragsförordningar, förvaltnings- och budgetlag med mera, säkerställer insyn och öppenhet i hur skattemedel används.

Stöd till litteraturområdet nationellt och internationellt hanteras redan av myndigheten. Därtill är det en fördel att kunna arbeta integrerat med alla olika konst- och kulturformer. Redan nu, bara två år efter att Kultursamverkansmodellens införande påbörjades, kan man se en positiv utveckling av att de regionala kulturplanerna ska beskriva en helhet av den konst- och kulturverksamhet som bedrivs och hur den ska utvecklas. Att föra in litteratur- och läsfrämjande som ytterligare ett obligatoriskt område i förordningen som styr bidraget är en självklar utveckling. Men för att den nationella kulturpolitiken ska få genomslag krävs mer än så. Det krävs att vissa verksamheter bedrivs på nationell nivå, i samarbete och samspel med andra aktörer och myndigheter som har uppdrag som tangerar, eller har möjlighet att förstärka, de insatser som görs lokalt, regionalt, nationellt och internationellt.

Samverkan med länsbiblioteken har varit mycket betydelsefull för att utveckla länsövergripande läsfrämjandeprojekt i större skala. En grund för det arbetet är överenskommelsen mellan Kulturrådet och Länsbibliotekarieföreningen som gjordes 2007 om samverkan kring fyra punkter, varav en var litteraturen som konstform. Ett annat aktuellt exempel där Kulturrådets bidragsgivning varit viktig i ett initialt skede är Läsrörelsens projekt Berätta Leka Läsa. Kulturrådet bidrog till en förstudie som låg till grund för en ansökan till Allmänna Arvsfonden. Kulturrådet har även bidragit till ett utvecklingsprojekt i samband med Läsrörelsens McDonaldskampanj.

Fördelningen av läsfrämjandebidrag och inköpsstöd har genererat kunskaper om biblioteks- och läsfrämjandeverksamhet på nationell nivå på Kulturrådet som är värdefulla för en samordnande funktion.

Kulturrådet stödjer flera långsiktiga nationella läsfrämjande projekt. Det äldsta är Barnens bibliotek som drivs av Kultur i Väst och som kan sägas vara folkbibliotekens barnsida på webben. På Barnens bibliotek finns Barnbokskatalogen, som trycks och distribueras i 400 000 exemplar varje år och som vänder sig till föräldrar, förmedlare *och* barn och unga.

Läsambassadören är en nationell aktivitet för läsfrämjande som inrättades 2010. Syftet är att skapa debatt och lyfta läsfrämjandefrågor framförallt i media. I Kulturrådets nuvarande uppdrag har myndigheten inte kunnat sköta administrationen av Läsambassadören, vilket har varit till nackdel för projektets genomslag.

En aktör på nationell nivå kan stödja verksamheter på lokal nivå på olika sätt; till exempel genom att lyfta fram arbetsmodeller och aktuell forskning. Genom en nationell samordning kan medel ges till större länsövergripande projekt.

Det är också viktigt att skapa nätverk på nationell nivå både inom sektorer och över sektorsgränser. Ett exempel på framgångsrik samverkan finns i Halland, där man arbetat för att nå alla nyfödda och deras föräldrar med språkstimulerande åtgärder, och även för att nå barn med diagnostiserade språksvårigheter. Många av de grupper som riskerar att hamna utanför när det gäller skriftbaserad information och upplevelser kan nås genom samverkan med institutioner och myndigheter med andra uppdrag än läsfrämjande, information eller lärande. Det gäller till exempel nyblivna föräldrar, intagna inom kriminalvården eller äldre med speciella behov. Samverkan med folkbildningen och folkhögskolorna kan fånga upp studieovana grupper och grupper med liten läsvana.

Studieförbunden kan bli viktiga parter i detta arbete. En förutsättning är att Folkbildningsrådets bidragsgivning blir ett stöd i processen istället för ett hinder, vilket Kulturrådet uppfattat är fallet i diskussioner som förts med studieförbunden.

Att nå barn i tidig ålder är ett område som utredningen lyfter och exemplifierar med det engelska Bookstart. Många länder har på nationell nivå skapat stödfunktioner för nyblivna föräldrar och små barn. Diskussioner har pågått i Sverige och som förberedelse har en

kunskapsöversikt tagits fram av Regionbibliotek Halland med stöd från Kulturrådet⁹:

En av de viktigaste utmaningarna för en nationell stödverksamhet utanför skolan är att skapa ett läsfrämjande som går hand i hand med den digitala utvecklingen. De läsfrämjande åtgärder som riktar sig till unga måste synliggöras via webben och det innehåll som kan delas nationellt bör samordnas och tillgängliggöras. Här är ett samarbete med Kungliga Biblioteket av central betydelse.

Ett nationellt uppdrag för läsfrämjande kan också innebära informationsinsatser riktade till föräldrar för att öka deras kunskaper både om läsningens betydelse och om barn- och ungdomslitteratur.

En viktig grupp är personer med annat modersmål än svenska. Kulturrådet har fördelat stöd till flera projekt som syftar till att utveckla metoder på folkbiblioteken. En viktig samarbetspart i detta sammanhang är Internationella biblioteket.

Kulturrådet vill även peka på värdet av att en nationell samordnande aktör kan verka internationellt. Ett aktuellt exempel är den nordiska konferens om litteratur och läsfrämjande som Kulturrådet arrangerar som en del av det svenska ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet 2013, i samarbete med Lunds universitet. Konferensen syftar till att öka kunskapen hos tjänstemän och beslutsfattare om verk samma åtgärder för att stärka barns och ungas läsförståelse och läsvanor och att skapa ett nordiskt nätverk med fokus på läsfrämjande och litteratur för barn och unga.

Kulturrådet bedriver också framgångsrikt arbetet med att främja svensk litteratur i utlandet, bland annat närvaro vid flera internationella mässor. Under 2013 är Sverige hedergäst vid bokmässan i Bologna, den internationellt viktigaste arenan för barn- och ungdomslitteratur, med temat Barns och ungas rätt till kultur. Kulturrådet ansvarar för satsningen och samarbetar med bland andra svenska barnboksförlag, Svenska institutet, Svenska Filminstitutet, Tillväxtverket, Business Sweden och Sveriges ambassad i Rom.

En stor del av Kulturrådets arbete med Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne syftar till att stärka och öka intresset för barn- och ungdomslitteratur i världen. Under tio års tid har Kulturrådet i arbetet med priset byggt upp ett nationellt och internationellt nätverk med fokus på läsfrämjande arbete för barn och unga.

⁹ *Dags att höja ribban*, Kerstin Rydsjö, 2012.

Stärk folkbildningens roll i det läsfrämjande arbetet

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens förslag till förändringar i Folkbildningsrådets bidragssystem, i syfte att underlätta för studieförbunden att arbeta läsfrämjande i samverkan med folkbibliotek och andra aktörer.

Kulturrådet vill understryka vikten av att uppföljningen av de medel som fördelas till området utvecklas, vilket framkommer i SOU 2012:72.

Kulturrådets kommentar

För att utveckla folkbildningens roll som läsfrämjande aktör uppfattar Kulturrådet att det krävs en justering av Folkbildningsrådets bidragsgivning, på det sätt som utredningen föreslår. Det är även av vikt att uppföljningen av de medel som fördelas till området utvecklas, vilket framkommer i SOU 2012:72.

Efter förslag från Litteraturutredningen och på uppdrag av regeringen fördelade Kulturrådet 2012 på försök ett bidrag för nya former för samarbete mellan folkbibliotek och studieförbund. Utredningen betonade i sitt förslag att både folkbiblioteken och studieförbunden spelar en stor roll för läsfrämjande arbete och att de har ett gemensamt intresse av att främja bildning och läsande hos befolkningen. Ett mer strukturerat samarbete kring läsfrämjande där studieförbundens och folkbibliotekens olika kompetensområden kan komplettera varandra efterlystes. Kulturrådet kan konstatera att intresset för att söka stödet var lågt. Av endast sex sökande (varav fem läns- respektive regionbibliotek) beviljades tre projekt bidrag om sammanlagt en miljon kronor: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala, Sandviken och *Uppsala läser och berättar*, Länsbiblioteket Västernorrland, *LÄSBRYGGAN - ett samarbetsprojekt mellan bibliotek och ABF Västernorrland*, Regionbibliotek Stockholm, *Ombud i läsningens tjänst*.

Kulturrådets utgångspunkt är att folkbibliotek och folkbildning har gemensamma rötter och att deras nuvarande uppdrag har beröringspunkter. Förbättrad samverkan mellan folkbibliotek och studieförbund skulle bland annat gynna eftersatta grupper. Som skäl för bristande samverkan brukar bland annat systemet för statsbidragets fördelning till studieförbunden anges; det fördelas i efterskott och på ett sätt som försvårar möjligheter till bred samverkan.

Kulturrådet stödjer utredningens förslag att frigöra en del av studieförbundens bidrag och öronmärka det för läsfrämjande. Studieförbunden skulle ändå ha möjligheter att variera aktiviteterna i

överensstämmelse med sin verksamhet. Läsfrämjande är ett vitt begrepp och kan ske med många olika utgångspunkter och varierande innehåll. Samtidigt skulle det ge möjligheter till ökad samverkan med folkbibliotek och andra representanter för det civila samhället. Den regionala kulturplanen skulle kunna ge en gemensam inriktning.

Ett aktuellt framgångsrikt projekt där samverkan har stärkts mellan folkbibliotek och studieförbund är Digidel som syftar till att minska det utanförskap som personer utan tillgång till datorer och internet drabbas av. Ett annat projekt startades 2008 på regional nivå i Örebro och Dalarna, kallat "Folkbildning och folkbibliotek till ömsesidig nytta". I projektet konstateras att viss samverkan sker; samarrangemang kring kulturprogram och föreläsningar, utbildning av läsombud, språkcaféer etc. Men i rapporten¹⁰ konstateras att samverkan behöver stödjas och stärkas. För att det ska ske krävs formella nätverk och kontinuerliga och organiserade gemensamma fora för grundläggande diskussioner. Rapporten fastslår bland annat att folkbiblioteken bör utvecklas som mötesplatser och att gemensam utbildning, till exempel om bildningsbegreppet, behövs för att skapa en gemensam grund för folkbibliotek och studieförbund.

Stöd till evenemang i bokhandeln

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet tillstyrker förslaget att vidareutveckla det stöd till evenemang i bokhandeln som infördes på prov under 2012.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet delar utredningens uppfattning att bokhandlar är en betydelsefull plats för att presentera böcker i det fysiska rummet och en plats där människor samlas för att lyssna på författare och delta i andra aktiviteter kopplade till litteratur och läsning.

Kulturrådet vill fortsatt prioritera geografisk spridning. Det är av vikt att samverkan kring projekten sker med flera aktörer, till exempel folkbiblioteken, eftersom medlen att fördela är blygsamma och för att projekten ska få större genomslagskraft.

Det återstår att se om försöksverksamheten med stöd till evenemang i bokhandeln bidragit till affärsutveckling och fungerat stödjande för bokhandlar som arbetar med författarbesök och evenemang då det endast

¹⁰ *Folkbibliotek och folkbildning till ömsesidig nytta* Kartläggning, analys och förutsättningar för ökad samverkan mellan bibliotek och studieförbund, Regionförbundet Örebro, Dnr 08-428

fördelats en gång. En uppföljning av bidragsgivningen med ett större underlag krävs för att bedöma måluppfyllelsen.

Möjligheter för folkbiblioteken att arbeta aktivt med e-böcker

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att folkbiblioteken bör kunna hantera avtal om nyttjande av upphovsrättsligt skyddad litteratur i elektroniska format och tillstyrker det följande förslaget att huvudmännens samarbetsorganisation, Sveriges Kommuner och Landsting, är lämpad att träda in som avtalspart gentemot rättighetsinnehavarna.

Kulturrådet instämmer i förslaget att Kungliga biblioteket ges uppdraget att möjliggöra för externa distributörer att tillhandahålla e-resurser via den nationella bibliotekskatalogen Libris och att upphovsrättsligt fri e-litteratur finns tillgänglig denna väg för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet betonar att folkbiblioteken bör tillhandahålla e-litteratur, inte minst då mediet kan fungera som ett pedagogiskt redskap i ett läsfrämjande arbete. En förutsättning för att folkbiblioteken ska kunna arbeta aktivt med e-böcker är att de kan styra över sitt urval, utbud och bevarande av e-böcker. Det kräver en god hantering av avtalen om nyttjande av upphovsrättsskyddad litteratur i elektronisk form. Att Sveriges Kommuner och Landsting träder in som avtalspart är ett rimligt förslag på hur detta skulle kunna hanteras.

Etablerandet av en marknad för elektronisk litteratur erbjuder möjligheter men också utmaningar eftersom det kan ge internationella aktörer en ingång på den svenska marknaden och ha betydelse för tillgängligheten till litteratur på folkbiblioteken. Aktuella beräkningar visar att närmare 90 procent av e-böckerna förmedlas via utlån på bibliotek, gratis för låntagaren men kostsamt för biblioteken och med låg eller obefintlig lönsamhet för förlag och upphovspersoner. Johan Svedjedal visar på komplexiteten i frågan i en rapport från Svenska Förläggareföreningen¹¹:

Debatten om e-böckerna har från folkbibliotekshåll ofta förts i termer av att det är viktigt för bibliotekens överlevnad att de fungerar precis som den litterära marknaden, fast gratis för användaren och billigt för biblioteken. Men om biblioteken ska fungera helt på marknadens villkor – till vad

¹¹ [Biblioteken och bokmarknaden - från folkskola till e-böcker](#), Rapport från Svenska förläggareföreningen, 2012, Svedjedal, Johan, s. 43.

behöver man då biblioteken när bokmarknaden redan finns? Och hur ska marknaden klara sig mot en gratisversion av den?

Kulturrådet menar i enlighet med utredningens resonemang att tillgängliggörande av upphovsrättsligt fri e-litteratur via Kungliga bibliotekets nationella katalog Libris kan bidra till en större mångfald av distributörer på e-litteraturområdet och på så sätt bidra till en levande e-boksmarknad och öka förutsättningarna för biblioteken att arbeta med e-böcker.

Kulturrådet önskar ett mer utvecklat resonemang kring de möjligheter som den digitala utvecklingen skulle kunna innebära för dessa områden. Ett inspirerande exempel är det norska Nasjonalbibliotekets strategi för digitalisering av kulturarvet.

En moderniserad biblioteksersättning

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i utredningens slutsatser och bedömningar vad avser förslagen som rör en moderniserad biblioteksersättning.

Kulturrådet noterar att trots att utredningen betonar att biblioteksersättningen fyller en viktig kulturpolitisk roll för de litterära upphovsmännen och att situationen för översättare beskrivs som problematisk lämnas inga förslag som särskilt tar sikte på översättare i förhållande till ersättning för litterära upphovsmän.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet saknar resonemang och förslag på hur de ekonomiska villkoren för upphovsmännen på ordområdet skulle kunna stärkas.

Kulturrådet instämmer i utredningens förslag att litterära verk i elektronisk form inte ska ligga till grund för biblioteksersättning men vill understryka vikten av att följa utvecklingen, särskilt vad avser affärsmodeller, på området och eventuellt omvärdera förslaget om dagens modeller förändras.

Utredningen formulerar sig kring ersättningsfrågan för översättare i det förslag som rör omfördelningar inom litteratur- och tidskriftsstödet. Genom att införa ett bidragstak för företag och koncerner av företag och samtidigt höja bidragsnivåerna per titel ska de mindre förlagens utgivning gynnas. På så vis, resonerar utredningen, finns ökade möjligheter för utgivare att ersätta upphovspersoner, däribland översättarna. Det hade varit önskvärt om utredningen hade utvecklat dessa resonemang och lämnat konkreta förslag.

De konstnärspolitiska dimensionerna skulle kunna byggas in i stödsystemen på kulturområdet.

Kulturrådet hade önskat ett mer nyanserat resonemang om de olika yrkesgrupperna på ordområdet, författare och översättare. Statistiken är inte uppdelad mellan dessa, vilket antas bero på att författarfonden saknar detta i underlaget. Olikheterna blir tydliga bland annat genom olika inträdeskrav för Författarförbundet. Översättare ska visa en viss grad av professionalitet i yrket genom minst två utgivna översättningar av god kvalitet. För att bli antagen som författare sker ingen motsvarande prövning.

Utredningen beskriver att det finns en stor spridning i inkomster inom gruppen, s.k. stjärneekonomi. Detta gäller emellertid för den heterogena gruppen författare, inte för översättarna.¹² Även när det gäller utbildningsbakgrund finns skäl att anta att det finns en skillnad som inte redovisas, där översättarna i än högre grad än författarna kan antas ha mångårig universitetsutbildning och betydande studieskulder.

Omprioriteringar inom litteratur- och tidskriftsstödet

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer, i huvudsak, i utredningens förslag att omprioritera medel inom litteratur- och tidskriftsstödet från större mottagare av utgivningsstöd till andra ändamål, bland annat i syfte att stärka utgivningsstödet för de små och medelstora förlag som idag står för en stor del av den kvalificerade utgivningen.

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att efterhandsstödet till litteratur (litteraturstödet) är ett för svagt incitament för de stora koncernernas kvalitetsutgivning av exempelvis lyrik och översatt litteratur. Kulturrådet understryker att det finns anledning att utreda konsekvenserna av utredningens resonemang kring nuvarande upplagegränser och förslaget att det i förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser tas in en bestämmelse om bidragstak för företag eller koncern av företag.

Kulturrådet vill inskräpa att det är fortsatt kulturpolitiskt angeläget att stödsystemet gynnar kvalitetsutgivningen.

¹² *Svensk Bokhandel*, nr 3, 2013. Branschtidskriften *Svensk Bokhandels lönespecial* visar till exempel att bland de bäst avlönade översättarna kommer en taxerad inkomst på 148 000 kr/år redan på åttonde plats .

Kulturrådets kommentarer

Det ursprungliga syftet med litteraturstödet var att belöna och stimulera kvalitetsutgivning och mångfald bland utgivande förlag. Stödet karaktäriserades även av att verka för förlustutjämning.

Kulturrådet delar utredningens bild att litteraturstödet är ett för svagt incitament för de stora förlagen att ta hand om den smalare kvalitetsutgivningen. Förlag verkar i första hand under marknadens villkor. För att fortsatt motivera nyttan samt bibehålla legitimitet vid fördelningen av statliga medel till litteratur är det viktigt att finna former för en stödgivning som tar viss hänsyn till det sökande förlagets ekonomiska behov.

I dagsläget finns ett upplagetak för att komma i fråga för litteraturstöd kopplat till en beräkning av den enskilda titelns förmodade lönsamhet. Men det finns problem med förfarandet, som utredningen också beskriver, att förstaupplagan blir ett relativt begrepp genom ökade möjligheter att göra snabba tilltryck.

Med förslaget om ett bidragstak för större mottagare av litteraturstöd finns däremot en risk att stödet istället för att bidra till en mångfald i utgivningen ytterligare driver på processen att mindre förlag står för den smalare kvalitetsutgivningen. Det finns även skäl att undersöka hur en sådan process påverkar villkoren för upphovsmännen. Till skillnad från en del av bidragen till litteraturutgivning i övriga nordiska länder har inte det svenska litteraturstödet primärt haft en konstnärspolitisk dimension. Det är viktigt att stödet stimulerar till skäliga ersättningsnivåer till uphovspersoner.

Kulturrådet vill även peka på det faktum att kvalitetsutgivningen tas om hand av olika typer av utgivare för olika kategorier av litteratur. Kvalitetsutgivning av skönlitteratur för vuxna sker ofta av mindre förlag. Så är inte riktigt fallet på barnboksområdet där de större förlagskoncernerna står för lejonparten av kvalitetsutgivningen, även om det under senare år tillkommit flera små förlag med utpräglad kvalitetsprofil inom barn- och ungdomsutgivningen.

Ett system med två fördelningar över året där den första enbart tar hänsyn till kvalitet och bestämmer vilka titlar som ska distribueras till landets bibliotek samt en fördröjning av fördelning av litteraturstödet, där de titlar som blivit försäljningsmässiga framgångar undantas, kan vara en möjlig väg att gå.

Det distributionsstöd som är kopplat till litteraturstödet och som ger biblioteken gratis tillgång till de litteraturstödda titlarna skulle i ökad utsträckning kunna användas i ett läsfrämjande arbete.

Kulturrådet saknar ett problematiserande resonemang om hur utgivning av litteratur på de nationella minoritetsspråken kan främjas. Kulturrådet konstaterar att förlagsstrukturen är svag på området.

Utökat stöd till backlistdigitalisering

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i förslaget att det stöd till förlagens backlist som införts på prov 2012 bör fortsätta och vidareutvecklas samt göras om till ett renodlat efterhandsstöd.

Kulturrådet ser inga hinder för att utökade e-böcker ska komma i fråga för stöd inom ramen för planerad utgivning redan nu men ser ett problem med att fördela bidrag till den typen av utgivning då den sällan är plattformsoberoende och inte är tillgänglig för en bredare publik.

Kulturrådets kommentarer

Försöksverksamheten med stöd till digitalisering av förlagens backlist har bidragit till att en rad viktiga utgivningsprojekt från stora, medelstora och små förlag har realiserats.

Kulturrådet instämmer i bedömningen att stödet kan stärka och stimulera förlagsbranschen till retroaktiv digitalisering.

I dagsläget saknas förutsättningar för att koppla ett distributionsstöd till de titlar som får stöd för backlistutgivning. Varken avtalsfrågan gentemot förlag och bibliotek eller de tekniska plattformarna är mogna för ett sådant fördelningssystem. När marknaden är mogen välkomnar Kulturrådet en omprövning av denna ståndpunkt.

Ett förstärkt kulturtidskriftsstöd

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet tillstyrker förslaget att tillföra medel till stödet till utgivning av kulturtidskrifter för att ge tidskrifterna bättre förutsättningar och möjligheter att ersätta medarbetarna samt att det tas in en bestämmelse som innebär att krav på ersättning till medarbetarna får ställas vid bidrag till utgivning av kulturtidskrifter genom ett tillägg till förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. Att bidra till en sådan utveckling ligger väl i linje med Kulturrådets uppdrag att främja kulturskaparnas villkor.

Kulturrådet instämmer i utredningens bedömning att fortsatt prioritera insatser som syftar till att öka kulturtidskrifternas spridning och synlighet inom ramen för utvecklingsstödet.

Kulturrådet instämmer vidare i utredningens bedömning att principerna för stödet till elektroniska tidskrifter löpande ska ses över så att stödet inte blir styrande för hur aktörerna väljer att publicera sig.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet vill samtidigt påpeka att effekten, med givna ekonomiska ramar för stödet, kan bli att mångfalden i den flora kulturtidskrifter som erhåller stöd begränsas. För att fortsatt främja en bred utgivning av fördjupande, kvalitativa kulturtidskrifter och samtidigt ställa krav på skäliga ersättningar till medverkande bedömer Kulturrådet att det behövs ökade ekonomiska resurser.

Utredningen visar att produktionsstödet sedan 1986 har tappat i värde, även om trenden sedan 90-talets mitt är en jämnare utveckling. Mot bakgrund av den allmänna utvecklingen av medielandskapet och specifikt den för dagspressen kan man konstatera att behovet av kvalificerad kulturjournalistik fortsatt är mycket stort. Frågan om hur kulturtidskrifterna ska finansieras bör därför också ses i ljuset av den pågående översynen av presstödet.

I dag publiceras och distribueras innehåll på flera plattformar och läsarnas medievanor förändras snabbt. Den tekniska utvecklingen har skapat flera olika alternativ för den som tidigare valde kulturtidskriften som publiceringsform. Kulturrådet delar utredningens uppfattning att frågan om hur staten i framtiden bäst kan stödja kvalificerad innehållsproduktion utan att förutsätta ett visst format är viktig. Även denna fråga bör ses i ljuset av presstödet eventuella omvandling.

Kulturpolitiska insatser för att främja svensk litteratur i utlandet

Tydligare ansvarsfördelning för internationellt litteraturutbyte

Stärk svenskundervisningen i utlandet

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet tillstyrker förslaget om att vidareutveckla Kulturrådets insatser för att främja svensk litteratur i utlandet genom ett breddat översättningsstöd och ett förstärkt arbete med bl. a. seminarier för översättare av svensk litteratur.

Kulturrådet tillstyrker förslaget att fördelningen av bidrag för internationellt utbyte för översättare av svensk litteratur och dramatik ska ligga hos Kulturrådet, samt att 500 000 kr allokteras för ändamålet. Stipendiegivningen har kulturpolitisk bäring snarare än konstnärspolitisk.

Kulturrådet bedömer att det internationella litteraturutbytet och främjandet kan stärkas ytterligare genom att medel från andra politikområden tillförs. I andra nordiska länder finns exempel på hur detta kan organiseras.

En omarbetning av förordningarna på litteraturområdet är nödvändig, både vad gäller de nationella och internationella stöden. En gemensam förordning för de nationella och internationella stöden skulle ge starkare stöd för att utveckla det internationella litteratursamarbetet.

Kulturrådet instämmer i bedömningen att svenskundervisningen i utlandet bör stärkas, och att detta främjar utbildning av översättare av svensk litteratur. Det är viktigt att på alla sätt stärka översättarkåren, som är en förutsättning för fortsatt spridning och läsning av svensk litteratur i utlandet.

Kulturrådet vill tillägga att även det motsatta förhållandet, att det finns utbildningar i Sverige för skönlitterär översättning, är viktigt att stödja för att syresätta och stärka kvalitetsutgivningen av litteratur översatt till svenska.

Kulturrådets kommentar

Genom att komplettera det nuvarande stödet till översättning med ett produktionsstöd till särskilt kostsamma utgåvor ökar förutsättningarna för utländska förlag att få igenom utgivningsbeslut för kvalitetslitteratur som är mindre kommersiellt bärkraftig, till exempel serier, grafiska romaner, bilderböcker och bildverk där kostnaderna ligger på tryck snarare än översättning.

Kulturrådet instämmer vidare i utredningens resonemang att fortsätta myndighetens egeninitierade verksamhet på området, såsom översättarseminarier, närvaro på festivaler, mässor och andra litterära evenemang, mer proaktivt och med en fördjupad omvärldsanalys i samarbete med Svenska institutet. Det arbetet kommer att påbörjas redan 2013, där Kulturrådet i samarbete med Svenska institutet ska lägga upp en plan för en utökad och mer riktad satsning på översättarseminarier och förläggarfokus i de utvalda språkområdena.

Kulturrådet är del av det nordiska nätverket Nordlit¹³, som utgörs av organisationer i Norden som har i uppdrag att främja den inhemska litteraturen i utlandet. Nätverkets medlemmar handhar fördelningen av Nordiska ministerrådets stöd för översättning av nordisk litteratur länderna emellan. Syftet är att stimulera det internordiska utbytet och att gemensamt arbeta för att nå ut utanför Norden. Exempelvis ordnas gemensamt deltagande vid vissa bokmässor, introducering av nordisk litteratur på nya marknader och i delar av världen där antal översättningar från nordiska språk är lågt. En viktig del i samarbetet är att genomföra gemensamma insatser för att stärka återväxten av översättare av nordisk litteratur.

Det internationella litteratursamarbetet är olika strukturerat och utformat i de nordiska länderna¹⁴. I likhet med Sverige är verksamheten i Danmark strukturerad inom Kulturstyrelsen i myndighetsform, medan FILI och NORLA är mer fristående och har delvis annan typ av finansiering. Norge och Finland har betydande personella och ekonomiska resurser för arbetet, vilket återspeglas i de omfattande verksamheter som bedrivs, både vad gäller typer av bidragsformer på området samt de egeninitierade delarna. Detta påverkar i viss mån även samarbetsmöjligheterna. Exempelvis lägger Norge, Danmark och Finland stora resurser på att skapa bättre förutsättningar för sina översättare. De ordnar seminarier, resor och utbyten dels i sina respektive länder och dels på flera håll ute i världen. Det ger dem

¹³ Utöver Kulturrådet består nätverket av finska FILI (Finnish Literature Exchange), norska NORLA (Norwegian Literature Abroad), danska Kulturstyrelsen, isländska litteraturfonden (Bókmenntasjóður – The Icelandic Literature Fund), Grönlands författarförbund (Kalaallit Atuakkiortut), Färöarnas författarförbund (Rithøvundafelag Føroya) och det Samiska författarförbundet (Sámi Girječálliid Searvi).

¹⁴ En nordisk jämförelse visar att det norska utrikesdepartementet (UD) avsätter medel för stöd till professionella norska konstnärers offentliga framträdanden på en internationell arena. Beslut om fördelning av dessa medel görs av konstområdesspecifika organisationer vars styrelser eller referensgrupper samlar personer med kunskap inom respektive konstområde. Organisationer med uppgift att fördela UD:s resestöd finns inom litteratur (NORLA), bildkonst (OCA), scenkonst (Danse- og Teatersentrum), musik (Music Norway), film (Norsk Filminstitutt), design och arkitektur (Norsk Form) samt konsthantverk (Norske kunsthåndverkere). Enligt norska UD är syftet med att delegera ansvar för fördelningen att säkra den konstnärliga kvaliteten i de projekt man stöder, och de organisationer som ansvarar för att fördela UD:s resestöd fungerar som rådgivare för departementet och utlandsmyndigheterna inom sina respektive konstområden. UD samarbetar med organisationerna och deras referensgrupper/styrelser om långsiktiga prioriteringar. Inom biståndsbudgeten finns också särskilda medel för samarbete inom områdena musik, scenkonst, bildkonst och litteratur. I Finland har utrikesdepartementet, näringsdepartementet och kultur- och utbildningsdepartementet tagit fram gemensamma strategier för ökad kulturexport. De finska kulturinformationscentren, t.ex. FILI (litteratur), Dance Info Finland (dans), FRAME (bildkonst), Music Finland (musik) och Tinfo (teater) får sin grundfinansiering av kultur- och utbildningsdepartementet, men ingår som aktiva partners i arbetet med att öka kulturexporten. Utredningen visar att detta arbetssätt saknas i Sverige.

en helt annan möjlighet än Sverige att stärka sina respektive översättarkårer genom riktade insatser.

För att Sverige ska kunna delta på liknande villkor och arbeta med översättare på samma nivå som övriga organisationer i Norden behöver Kulturrådet ett samlat ansvar och ekonomisk förstärkning.

För att arbetet ska ge effekt är det viktigt att kunna koordinera projekt där översättare deltar i evenemang och projekt som Kulturrådet stöder, för att möjliggöra samordning av insatser på vissa prioriterade områden och för att få bättre kunskap om vad översättarna arbetar med. För det krävs möjlighet att ge ekonomiskt stöd för översättarnas resor och projekt. Det är därför en förutsättning att tillräckliga medel avsätts och att den bidragsgivning som Styrelsen för Sveriges författarfond hanterat sedan 2008 knyts till Kulturrådets övriga verksamhet på området.

Vad gäller främjande av svensk litteratur i utlandet vill Kulturrådet understryka att det även ingår att främja litteratur på de nationella minoritetsspråken.

Internationellt utbyte för litterära upphovsmän

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet tillstyrker förslaget att Konstnärsnämnden i samråd med Sveriges Författarfond och Kulturrådet får i uppdrag att föreslå hur ett internationellt utbytesprogram kan utformas.

Kulturrådet önskar ett förtydligande av resurserna för att genomföra förslaget.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet instämmer i behovet av internationell residensverksamhet för litterära upphovsmän, både författare och översättare, eftersom det i nuläget inte finns någon sådan utanför Östersjöområdet.

Utredningen skriver att programmet bör utvecklas med Iaspis och Internationella dansprogrammet som förlaga. Kulturrådet vill i detta sammanhang betona att dessa två program har stora olikheter sinsemellan. Inte minst gäller det de resurser som finns till förfogande och därmed också omfattningen av verksamheten. Medel för Iaspis verksamhet avsätts inom ramen för Visningsersättningen, som motsvarar Biblioteksersättningen inom bildkonstområdet.

Mot bakgrund av ovanstående önskar Kulturrådet ett förtydligande av resurserna för att genomföra förslaget.

Kulturrådet framhåller även betydelsen av att tillvarata möjligheten att berika de olika konstområdenas erfarenheter av internationellt utbyte. Idag ansvarar Sveriges Författarförbund för stipendiegivningen på ordområdet genom att utse majoriteten av ledamöterna till styrelsen för Sveriges Författarfond. Konstnärsnämnden har i dagsläget inget uppdrag på ordområdet, vilket försvårar för myndigheten att ha en god kunskap om situationen för kulturskaparna.

Läsning och litteratur i det internationella utvecklingsarbetet

Kulturrådets ställningstagande

Kulturrådet instämmer i bedömningen att litteraturens roll i det internationella utvecklingssamarbetet kan och bör stärkas. Stärkandet av demokrati och yttrandefrihet är en av regeringens tematiska prioriteringar inom hela biståndet.

Kulturrådet understryker att det krävs tydligare formuleringar om ansvar och resurser för att genomföra internationellt utvecklingssamarbete på området.

Kulturrådets kommentar

Kulturrådet har ett särskilt ansvar för att utveckla internationaliseringen inom hela kulturområdet. Detta uppdrag är mer omfattande än att arbeta enbart inom myndighetens specifika ansvarsområden.

Kulturrådet har utvecklat det internationella arbetet, bland annat genom ökad dialog med Utrikesdepartementet, ambassaderna och de utsända kulturråden. Kulturrådet representerar Sverige i styrgruppen för EU:s kulturprogram och – i ökad omfattning – inom Unescoarbetet. Kulturrådet har också fått till stånd ett avtal med Sida om att stödja samarbeten mellan kulturaktörer i Sverige och sex andra länder: Kina, Indonesien, Indien, Namibia, Botswana och Sydafrika.

Kulturrådets internationella verksamhet består idag vid sidan av en omfattande bidragsgivning också i allt högre grad av ett främjandearbete med förebild i det framgångsrika arbetet med att främja svensk litteratur i utlandet.

I Regeringens strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet finns en rad formuleringar som öppnar för att ge litteraturens aktörer en starkare roll, bland annat genom att kulturaktörer pekats ut som en

särskild målgrupp för stödet. Kulturrådet förordar en tydligare samverkan mellan Sida och kulturmyndigheterna så att information om stödet når ut till denna målgrupp, samt att målgruppens specifika behov blir tydligt i bedömningsprocessen hos Sida. Kulturrådets arbete med att öka antalet fristäder för förföljda författare är ett konkret exempel på en verksamhet där biståndspolitiska och kulturpolitiska mål samspelar och där ökad samverkan är önskvärd.

Kulturrådets uppdrag från Sida att fördela stöd till gemensamma projekt som utvecklats i samverkan mellan aktörer i Sverige och i länder där Sverige fasar ut det traditionella biståndet har genererat stort intresse och synliggjort det ömsesidiga intresse som finns för att samarbeta mellan kulturaktörer internationellt.

Utöver ömsesidigt utvecklande projekt finns utrymme att inom biståndsinsatserna stödja institutionell utveckling i utvecklingsländerna inom litteraturområdet. Som utredningen påpekar finns både önskemål och behov av att inom biståndspolitiken stödja utvecklingen av till exempel bokbransch och bibliotek, för att stärka både den demokratiska och den ekonomiska utvecklingen i länderna. Sverige bör kunna bidra med både ekonomiska resurser och kompetens.